

שכר הרופא

כלל גדול בעשיית המצוות, שאסור לדרוש על עשייתן שכר. דבר זה נלמד במסכת בכורות (כט, א) מן הפסוק (דברים ד, ה) "ראה לימדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלוקי", ודרשו חז"ל: "מה אני בחינם – אף אתם בחינם". כלומר, כשם שהקב"ה לימד את ישראל את התורה בחינם, כך עלינו לדבוק בדרכיו ולא ליטול שכר על קיום מצוות. משום כך, אסור לדיין, לעדים, או לכל עוסק אחר במצווה ליטול שכר על עשיית המצווה.

עם זאת, מבואר שם בגמרא שיש לחלק בין נטילת שכר על עצם קיום המצווה, לבין נטילת שכר על כך שבזמן עשיית המצווה האדם מתבטל מעבודתו, וכן את שכר הטירחא וההליכה למקום עשיית המצווה, שאלו מותרים.

בדומה לזה, אמרו בגמרא במסכת נדרים (לז, א) שמלמדי תינוקות שמלאכתם מלאכת מצוה אינם רשאים ליטול שכר על לימוד התינוקות, אבל יכולים לגבות שכר על שימור הילדים, וכן על לימודים שאינם בגדר לימוד תורה.

דבר מוסכם על כל הראשונים והאחרונים שלא נאמר הדבר רק בנוגע ללימוד תורה, אלא בכל המצוות נאמר כלל זה, שאסור ליטול שכר על עשיית מצווה. וכמבואר ברמב"ן (תורת האדם ענין הסכנה).

מאחר שכך, מצד הדין גם רפואה חייבת להיות בחינם ואסור לדרוש עליה שכר, שהרי העיסוק ברפואה מצוה היא, כפי שמבואר בגמרא בסנהדרין (עג, א), שיש בכך מצות לא תעשה של "לא תעמוד על דם רעך", וכן על ידי שמרפא את חבירו מקיים בכך מצות "והשבותו לו", שדרשו חכמים שמצות השבת אבידה אינה רק במי שמשיב לחברו את ממונו, אלא גם במי שמשיב לו את גופו, כלומר את בריאותו. ואכן כך נפסק להלכה בטור ובשו"ע (יורה דעה סימן של"ו), שאסור לרופא ליטול שכר על פעולת הרפואה או על הדרכת החולה בדרכי טיפולו, למעט שכר בטלה וטרחה:

"נתנה התורה רשות לרופא לרפאות. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא. ואם מונע עצמו, הרי זה שופך דמים... הרופא, אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל שכר הטורח והבטלה, מותר. מי שיש לו סמנים, וחבירו חולה וצריך להם, אסור לו להעלות בדמיהם יותר מן הראוי. ולא עוד, אלא אפילו פסקו לו בדמיהם הרבה, מפני צורך השעה שלא מצאו סמנין אלא בידו, אין לו אלא דמיהן. אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים".

את סיום דברי השולחן ערוך, שלפיהם במקרה שעשה הרופא שלא כדין ודרש תשלום בעד הטיפול, אפילו היה זה מחיר גבוה ביותר, הלקוח חייב לשלמו, מבאר הרמ"א:

”ואף על פי שיש מצוה עליו לרפאותו ; שכל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא, אם נודמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין הממון מידו, ולא מפקיעין מידו חיוב שלהן”.

רוב דברי השולחן ערוך מבוססים על הרמב"ן (שם) המגדיר ארבע קטגוריות

שכר :

1. שכר הלימוד (כגון הנחיית החולה איזה תרופות ייקח בכדי להתרפאות) – אסור ליטול. שהרי זו היא עיקר הרפואה.
2. שכר בטלה (כלומר, השכר שהיה יכול הרופא להרוויח אם לא היה עוסק כעת ברפואת אותו החולה) – מותר לקחת, שהרי זה אינו שכר המצווה עצמה.
3. שכר טירחא (כגון טרחת הרופא להגיע לאותו החולה דווקא בעוד שהיה יכול לטפל בחולה אחר סמוך לביתו) – מותר לקחת, שהרי בכל מקרה היה יכול לקיים את המצווה.
4. שכר סממנים (כלומר : מחיר התרופות), מותר ליטול רק בשוויין, אבל אם הפקיע את מחירן אין לרופא אלא העלות הבסיסית שלהן.

חילוקים אלו נאמרו במקור בגמרא בנוגע למצות מי חטאת, שיש הבדל בין שכר ההבאה והמילוי של מי החטאת, לבין שכר ההזאה והקידוש. ובביאור החילוק נחלקו הראשונים :

דעת ר"י הזקן (בפירוש שני) היא, שהחילוק הוא בין השלב שלפני המצוה, לבין הכשר המצווה או עשייתה. מותר לקחת שכר על החלק שאיננו קשור למצוה עצמה. דעת רש"י בקידושין, ובפשטות כך נראה שגם כוונת הרמב"ן, שיש הבדל בין מצוות שמוטלות על האדם באופן פרטי, למצוות שהכלל מחוייב בהן אבל אינן חובתו האישית של הפרט. בשני הסוגים אסור לקחת שכר על המצוה עצמה. אך החילוק שביארה הסוגיא נוגע לשאלה אם מותר לקחת שכר על הטרחה. במקרה של מצוה המוטלת אישית על האדם בכלל חובתו גם הטרחה, ולכן אסור לו לקחת עליה שכר. אך במצוה שלא היה מחוייב להיכנס להתחייב במצוה זו, הוא יכול לקחת שכר על הטרחה גם אם לא על המצוה עצמה (ולכן, במי חטאת, שזה סוג מצוה שלא מוטלת עליך, יש את ההבדל, שדמי הזאה וקידוש אסור כי אין בזה טירחה, וא"כ אתה לוקח על עצם המצוה ואסור, אבל דמי הבאה ומילוי מותר כי זה רק טרחה בעלמא).

על פי מהלך זה מבוססים דיני הרמב"ן בנוגע לרופא, שכאמור עוסק במצוה של והשבותו לו (כמובן כשאין סכנה), וזה מצוה שלא מוטלת על הרופא אישית כל מקרה ומקרה, כיון שיש לחולה רופאים אחרים, או יכול הרופא לטפל בחולים אחרים, ולכן את שכר טרחתו יכול לקחת, כגון שכר טרחת הנסיעה אל החולה, אבל שכר לימוד וייעוץ שאין בזה טרחה אסור, משום שזה שכר על עצם המצוה ובכל מקרה הדבר אסור.

מדברים אלו עולה לכאורה, שבמקרה שבו אין שום רופא אחר זמין עבור החולה, וגם לא חולה אחר לרופא, אסור לקחת כסף אפילו על הטרחה, וחייב לטפל בו בחינם, כיוון שאז מצוה זו מוטלת עליו. וכך לכאורה גם במקרה של פיקוח נפש, שברוב המוחלט של המקרים פוגש את הרופא במצב שהוא היחיד שיכול להציל כעת. אמנם חילוקים אלו לא נזכרו בפוסקים.

יתכן, ששיקולים אלו הניעו את הט"ז (שם) לבאר את הטעם שמצות הרפואה אינה נחשבת כמוטלת על אישית על הרופא בסברה כללית שתתאים לכל המקרים, והיא "דהא כל אדם יוכל להתחכם ללמוד רפואות!... בחכמת הרפואות שאין לה שיעור, ומתחלה לא היה חיוב עליו ללמוד זה". כלומר, הסברא אינה תלויה בכל מקרה ומקרה, אלא בעצם ההכשרה להפוך לרופא, ומשכך לעולם זו מצוה שאינה נחשבת כמוטלת עליו אישית, שהרי אם לא היה לומד רפואה לא היה יודע לעזור לחולים כלל.¹

אמנם בשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תקנו) כתב שביאור דברי הרמב"ן הם מצד שאם יש רופא מומחה כמוהו אז אינו מוטל עליו דווקא (ואפשר שאין מחלוקת בינו לט"ז, וגם הט"ז יודה שאם אין עוד רופא, נחשב שהמצוה מוטלת עליו אפילו שלא היה חייב ללמוד רפואה. וראו הערה). הרדב"ז ציין שלפי זה אם אין "מומחה כמוהו" המצוה נחשבת כמוטלת עליו, ולכן אפילו התנה מראש אין לו אלא שכרו ולא מה שקצב עמו אפילו יותר (ואפילו שאם יש רופא אחר, אם קצץ לו שכר רב תנאו קיים כמו שכתב הרמב"ן שאין קצבה לערך הרפואה).

במציאות ימינו, שכרו של רופא משולם בדרכים שונות. במסגרת הציבורית, היכן שמסגרת כזאת ישנה, המדינה היא המממנת את שכרו של הרופא. משכורת קבועה מסוג זה, שבדאי כוללת בתוכה את הקדשת זמנו של הרופא לפעילותו במקום לפנות לאפיקי פרנסה אחרים, וכן מכילה את הוצאות טרחתו של הרופא, ובכל מקרה איננה מותנית במספר החולים בהם יטפל, ולכן נועדה בבסיסה **לאפשר** את הפעילות ולא **לשלם על כל טיפול**, מותרת ללא חשש.

לצד מערכות ציבוריות, קיימת גם מערכת פרטית, בה הלקוח משלם לרופא לפי ביקור או ביצוע של פרוצדורה. מערכת זו בעייתית יותר, משום שהשכר המשולם חוצה בדרך כלל את גבולות שכר הבטלה וההוצאות של הרופא. רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א כתב שיש שלש טעמים ללמד זכות להיתר :

1. לימודי הרפואה בימינו דורשים השקעה עצומה ועולים הון רב, וסביר שיוכל הרופא לגבות תשלום שיוכל לפצות על העמל וההוצאות מתקופת לימודיו והכשרתו.
2. בדומה למה שמצינו בפוסקים שהיקלו לרבנים ומרביצי תורה ליטול שכר משום "עת לעשות לה'", משום שראו שלולא כן ח"ו תשתכח תורה מישראל, הוא הדין והוא

¹ יציין שכאמור סברא זו מופיעה ברמ"א רק לגבי רופא שסיכם עם החולה לקחת שכר על עצם הרפואה, באיסור, והט"ז כתב שכך עיקר בהבנת הרמב"ן, ועל פי הטעם שביאר. כלומר, זהו אינו הטעם להיתר לקחת שכר בטלה כפי ששמע ברמב"ן לפנינו וכפי שפירשו פוסקים אחרים.

הטעם גם בימינו שברור לכל בר דעת שאם לא יוכלו הרופאים להתפרנס בכבוד ממקצוע חיוני זה איש לא יבוא ללמוד רפואה.

3. הטעם העיקרי לדעת הרב וייס שליט"א, הוא שאנו מוצאים בכל הדורות, ואפילו בתלמוד (עיין בבא קמא פה, א וסנהדרין צא, א) שהיה נהוג לגבות שכר על הרפואה, וגדול כח המנהג, ובעיקר כשמצינו שדעת הרא"ש להתיר נטילת שכר לרופא (עיין תוספות הרא"ש ברכות ס, א), הכלל הוא שבמקום ספק הולכים אחרי המנהג.

גם לאחר ההיתר לרופא לקבל שכר על עבודתו, עליו לזכור כי עיקר ההלכה המחייבת עשיית המצוות בחינם נובעת מהחובה להידבק בדרכיו של הקב"ה, "מה אני בחינם – אף אתם בחינם", וזו מעלה חשובה ביותר, שלא כדאי להחמיץ אותה, כמידת יכולתו ואפשרויותיו.